

מפעל נחל תנינים

עונה מומלצת: כל השנה.

התאמה: כל המשפחה.

דרגת קושי: קלה!

אורך המסלול: קיימות מספר אופציות להליכה. אורך המסלול המעגלי הקצר כקילומטר וחצי, בעוד המסלול המעגלי הארוך הוא 4 ק"מ.

משך זמן: שעה למסלול הקצר כ- 3 שעות למסלול הארוך.

מפה: מפת סימון שבילים מספר 4, "הכרמל".

(מהדורה אחרונה ומעודכנת ביותר הודפסה בשנת 2008)

הגעה מהמרכז: נוסעים צפונה בכביש החוף החדש עד למחלף זכרון-יעקב. במחלף פונים ימינה בכביש מספר 70. בצומת פרדיס פונים דרומה (ימינה) בכביש החוף הישן (מס' 4), חולפים על פני הפנייה ימינה למעגן מיכאל ונוסעים עד הפניה ימינה (מערבה) לכפר ג'יסר א-זרקא. כשמגיעים למזלג דרכים פונים ימינה, חולפים בגשר מעל כביש החוף החדש ומיד אחריו, ממש לפני הכניסה לכפר, פונים ימינה, על פי פנייה משולטת היטב. משם כבר רואים את מגרש החניה ואת ביתן הכניסה.

* **האתר נמצא באחריות רשות שמורות הטבע והגנים הלאומיים. הכניסה כרוכה בתשלום וכפופה לשעות הפתיחה של הגנים הלאומיים.**

• **ציוד נדרש: נעלי הליכה, כובע, מים.**

בחופו הדרומי של הכרמל זורם נחל תנינים לים. לצד שפע מים זורמים, צמחיית נחלים, בעלי-חיים (שפמנונים, צבים רכים, נמיות) ושפע ציפורי מים אפשר להתרשם מחפירות ארכיאולוגיות מעניינות המגלות חלק ממפעל המים לקיסריה ואת אחד ממפעלי הטחינה הגדולים ביותר בארץ.

משער הכניסה מוביל שביל עפר ברור אל עבר הסכר העתיק. הסכר הגדול נטוי על ערוץ נחל התנינים וערוץ ניל עדה בנקודה שבה הם מפלסים דרכם ברכס הכורכר החוסם את זרימתם לים ונשען על סלע הכורכר משני צדדיו. חלקיו השונים של מפעל המים הכביר, היחיד מסוגו בארץ, שהיו עד כה נסתרים מעין רואה בהיותם מכוסים אדמת סחף, נחשפו במהלך חפירות ארכיאולוגיות גדולות בעשור האחרון.

הסכר עצמו, שאורכו קרוב ל- 200 מטר, מתוארך לסוף התקופה הרומית, אם כי ברור שיקר השימוש בו היה בתקופה הביזאנטית (למן המאה הרביעית לספירה). ככל הנראה, הרעיון להקים את הסכר עלה בעקבות צורך הולך וגובר במציאת מקורות מים נוספים לעיר קיסריה. עד אז הגיעה אספקת המים לעיר ממעינות בשולי רמות מנשה. בעקבות הצורך במים נוספים נתנו מהנדסי המים בעיר את עינם במקורות המים מצפון: עיינות תמסח ויתר הנביעות במישור הסגור שבין דרום הכרמל לרכס הכורכר, שעליו בנוי כיום קיבוץ מעגן-מיכאל. בעיה אחת ניצבה בפניהם- הנביעות הללו היו נמוכות ממפלס העיר קיסריה. כדי להתגבר על הבעיה נהגתה תוכנית הסכר. הסכר נועד לאגור את מי המעינות והנחל, להעלות את מפלסם בכמישה מטרים לפחות ולאפשר את הזרמתם בגרביטאציה אל העיר הנמצאת כחמישה קילומטרים מדרום לסכר.

יֹתָם יַעֲקֹבֶסוֹן

הרצאות, צילום וכתיבה, הדרכה בארץ
ולאורך נתיבי הסחר הקדומים באסיה

הנקודה המתאימה ביותר לבניית הסכר הייתה הנקודה שבה חוצים הנחל תנינים ועדה את רכס הכורכר. הערוצים צרים יחסית ותחומים משני עבריהם בסלע. מרכז הכורכר ניתן היה לחצוב חומר הבנייה הנדרש לשם הקמת סכר. כדי להקים את הסכר נחפרה תחילה תעלת הטיה למי הנחל. בסיס הסכר נבנה על גבי תבניות עץ שמולאו בטין. בשל העדר החשיפה לחמצן לא חלו עליהן תהליכי ריקבון ובחפירות נחשפו בשלמותן מספר תבניות עץ. הסכר הוקם על גבי המסד התחתון. הוא בנוי אבני כורכר מקומיות (שנחצבו מהגדה הדרומית). כדי למנוע מהמים שנעצרו להציף את המישור כולו ולהתנקז לים דרך נחל דליה הנמצא מצפון, נבנה סכר נוסף, נמוך יותר. סכר זה, שכיום איננו בולט ביותר (ונמצא מצפון לקיבוץ מעגן מיכאל), מתמשך לאורך כ- 1300 מטר, ממורדות הכרמל במזרח ועד לרכס הכורכר במערב. כך נוצר אגם מים גדול שבתקופות מאוחרות יותר היה לביצות כבארה הידועות לשמצה.

בקצה הדרומי של הסכר, שעליו עומדים, ישנם פתחים חצובים. המים הוזרמו דרכם באופן מבוקר; את הפתחים ניתן היה לפתוח ולסגור על-ידי קורות עץ עבות שהושחלו במסילות אבן. הסוגרים ניבנו בצמדים כך שניתן יהיה לבצע תיקונים באחד בזמן שהאחר משמש כחסם. המים הובלו ישירות לאמת המים לקיסריה ועודפיהם אל מערכת מסועפת של תעלות שהוליכו אל טחנות קמח, שם שימשו ככוח הנעה בטרם הוזרמו חזרה לנחל. אורכה של אמת המים, המכונה "האמה הנמוכה" הוא חמישה קילומטרים. בשל הרמת מפלס המים לא היה צורך לבנותה בשיפוע. היא מהווה מעין הארכה של האגם המלאכותי, זרוע שהגיעה אל קיסריה העתיקה. שבע טחנות הקמח הקדומות נבנו לאורך הגדה הדרומית של נחל תנינים, ממערב לסכר.

בדרך חולפים על פני שרידי כמה טחנות קמח נוספות. אבני-הרחיים פסקו להסתובב עם ההחלטה לייבש את ביצות כבארה בשנת 1922. במבצע ארוך ומורכב הונחו קילומטרים רבים של צינורות חרס, עשויים חוליות חוליות, שניקזו את מי הנביעות הקטנות שבאזור. פרצה שנפערה בסכר נועדה לנקז את האגם עצמו. טחנות הקמח האחרונות הושבתו בשנת 1928, כלומר כ- 1900 שנה לאחר שהוקמו הראשונות! במקביל נלקחו רוב אבניהן לטובת בניית הבתים בכפר ג'סר א-זרקא הסמוך. את מקורן של האבנים רואים מדרום: בור גדול, חצוב בכורכר, שהוא למעשה המחצבה העתיקה.

חוצים את הסכר צפונה ויורדים במדרגות הפונות מהסכר מערבה. כאן ישנם מספר מבנים ששוקמו: טחנות קמח שגלגליהן הופעלו בכוח המים. גשרון קטן מוליך מעל מים הזורמים דרך פרצה מודרנית בסכר שנועדה לנקז את הביצה. השביל נמשך מערבה, משמאל לנחל וחוזר אל הסכר לאורך גדתו הצפונית של נחל עדה. אל עבר נקודת המפגש של הנחלים ניתן להציף דרך חלון בסבך. לאורך המסלול ישנן פינות התרגעות רבות. המתנה שקטה באיזושהי פינה לבטח תניב צפייה בבעל-חי כזה או אחר. מקצהו הדרומי של הסכר אפשר לצאת להליכה יפה (ההגדרה יפה היא תוך הסתייגות מזבל רב המושלך לאורך הדרך!) במורד נחל תנינים לעבר שפכו אל הים התיכון, אל "הגשר הכחול", מעגן הסירות הציורי של ג'סר א-זרקא ותל קרוקודילופוליס העתיק. רצועת החוף במקום מרהיבה. החזרה משם אפשרית בשני אופנים: הראשון, לשוב באותה דרך, בעוד השני יכלול את חציית ערוץ נחל תנינים (יש לקחת בחשבון הליכה במים שעומקם בגובה הברכיים-מותניים!) ומשם חזרה דרך החוף ובריכות הדגים של מעגן-מיכאל. חשוב לציין שבדרך כלל השער המוביל מהבריכות אל בית-ספר שדה מעגן מיכאל נעול ולכן הליכה במסלול זה דורשת תיאום מראש!

עודכן בתאריך 6.11.2011

כל הזכויות שמורות © ליוֹתָם יַעֲקֹבֶסוֹן